

HÂLİDÎ ŞEYHİ AHMED b. SÜLEYMAN el-ERVÂDÎ'NİN ZİKİR ANLAYIŞI¹

HALIDI SEYHI AHMED b. SULEYMAN al-ERVÂDÎ'S UNDERSTANDING OF DHIKR

Dr. Öğr. Üyesi Nazım ÇINAR

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tasavvuf Ana Bilim Dalı, nazim.cinar@gop.edu.tr

Tokat / Türkiye

ORCID: 0000-0002-9649-9066

Özet

Trablusşam müftüsü olarak da bilinen Ervâdî, mutasavvıf bir alimdir. Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin sonuncu halifesi ve Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî'nin de hocasıdır. Ervâdî, devrin ileri gelen alimlerinden İslami ilimleri öğrenip icazet almıştır. Daha sonra tasavvufa yönelmiş, seyr ü sülûk eğitimini tamamlayarak birçok tarîkattan icazet almıştır. Çok sayıda tarîkattan icazetli olmasına rağmen Nakşbendî-Hâlidîlik esas ve usulüne göre irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Birçok talebe yetiştiren Ervâdî yüz yirmiden fazla eser telif etmiştir. Eserlerinin çoğu risale şeklindedir. Ervâdî, eserlerinde; sohbet, rabîta, intisap, halvet ve zikir gibi birçok konuyu işlemiş, görüşler belirtmiştir. Biz bu makalemizde Ervâdî'nin zikir anlayışı üzerinde duracağız. Tasavvufta önemli bir yer tutan zikir, hatırlamak, zihinde tutmak, unutmamak, yad etmek anlamlarına gelir. Zikir, Kur'an-ı Kerim'de müştaklarıyla beraber iki yüz elli altı yerde geçmektedir. Tasavvuf erbabı zikri ayet ve hadislerin ışığında tarikatların *üssü'l-esası* saymışlardır. Ervâdî, manevi gelişim sürecinde zikrin önemini, hangi lafızlarla zikrin yapılacağını, zikrin usul ve adabını, zikrin faydalarını ve zikirden hasıl olan on makamı eserlerinde işlemiştir.

Anahtar kelimeler: Ervâdî, zikir, zikrin faydaları

Abstract

Ervadi, also known as the mufti of Tripoli, is a sufi scholar. He was the last caliph of Mevlana Khalid al-Baghdadi and the teacher of Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî. Ervadi learned Islamic sciences from the leading scholars of the time and received his ratification. Later, he turned to Sufism and completed his training in seyr ü süluk and received approval from many sects. Although he was authorized by many sects, Naqshbandi-Khalidism carried out activities of guidance in principle and procedure. Ervadi, who trained many students, wrote more than one hundred and twenty works. Most of his works are in the form of treatises. Ervadi, in his works; He covered many topics such as conversation, nexus, intisap, seclusion and dhikr, and expressed opinions. In this article, we will focus on Ervadi's understanding of dhikr.

¹ Bu makale; Dr. Öğr. Üyesi Mesut SANDIKÇI danışmanlığında hazırladığım “Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri” (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019) adlı doktora tezinin “Zikir” başlıklı bölümünden türetilmiştir.

Dhikr, which has an important place in Sufism, means to remember, to keep in mind, not to forget, to commemorate. Dhikr is mentioned in the Qur'an in two hundred and fifty-six places with its partners. Sufi connoisseurs regarded dhikr as the basis of sects in the light of verses and hadiths. Ervâdi, in his works, dealt with the importance of dhikr in the process of spiritual development, the words with which dhikr should be made, the method and manners of dhikr, the benefits of dhikr and the ten maqams derived from dhikr.

Keywords: Ervadi, dhikr, benefits of dhikr

1. GİRİŞ

Ervâdî (ö. 1275/1858), Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin (ö. 1242/1827) sonuncu halifesidir. Trablusşam müftüsü olarak da bilinen Ervâdî'nin künyesi; es-Seyyid Şihâbüddîn Ahmed b. es-Seyyid Süleyman b. es-Seyyid Osman el-Hasanî el-Hüseynî et-Trablusî el-Ervâdî'dir. Ervâdî'nin nesebi Hz. Hasan'a ve Hz. Hüseyin'e dayanmaktadır(Trablûsî, 1427, s. 219). Ervâdî, günümüzde Suriye'ye bağlı Ervâd Adası'nda dünyaya gelmiş, doğduğu yere nispetle "Ervâdî" diye şöhret bulmuştur. Mevcut tabakât ve terâcim kitaplarında Ervâdî'nin doğumu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Muhaddis, fakih ve mutasavvıf bir âlim olan Ervâdî, ilk tahsiline doğduğu yer olan Ervâd Adası'nda başlamış, daha sonra ilim tahsili için Mısır ve Şam gibi dönemde ilim merkezlerine gitmiştir. Ervâdî, ilim tahsili sırasında; başta hadis, tefsir, fıkıh, kelam ve tasavvuf olmak üzere temel İslâmî ilimlere dair o zamana kadar yazılmış temel kaynakların neredeyse tamamını okuyup icâzet almıştır. Dönemin tanınmış pek çok büyük âliminden dersler okumuştur. Ders aldığı hocalardan bazıları şunlardır; Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî (öl. 1242/1827), İbrahim el-Bâcûrî (öl. 1277/1860), Muhammed Emîn b. Âbidîn (öl. 1252/1836), Abdurrahman el-Küzberî (öl. 1262/1846)(Kevserî, 2000, ss. 65-66).

Nazarî ilimlerde büyük mesafe kat eden Ervâdî de manevî yönünü geliştirmek için bir tarikata intisap duygusu hâsil olunca bölgedeki birçok şeyhin hizmetinde bulunmuş, hizmetinde bulunduğu şeyhlerden; Ekberiyeye, Rıfâiyeye, Desûkiyye, Ahmediyye (Bedeviye) ve Halvetiyye tarikatlarından icâzet almıştır. Daha da sonra Bağdat'tan Şam'a hicret eden Mevlânâ Hâlid'in yanına giderek ona intisap etmiş, tarikat eğitiminde önemli bir süreç olan seyr u sülûkünü tamamlamıştır. Mevlânâ Hâlid, sülûkünü tamamlayan Ervâdî'yi irşat icâzetiyle şereflendirmiştir. Kendisini Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Çiştîyye tarikatlarından mutlak hilâfet izniyle halife tayin etmiştir. İrşat iznini alan Ervâdî Trablusşam'da Nakşibendî Hâlidîliği neşretmeye başlamıştır. Bu süreçte çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Bir ara manevi bir işaretle İstanbul'a giderek iki yıl Hâlidîliğin yayılmasında büyük rolü olacak olan Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî'nin manevi eğitimiyle ilgilenmiş ve ona tarikat icazeti vermiştir(Çınar, 2019, ss. 55-57).

Birçok alanda yüz yirmiden fazla eser telif eden Ervâdî, 1275/1858 tarihinde hayatının çoğunu geçirdiği ve müftülük yaptığı Trablusşam'da vefat etmiştir. Cenazesi Trablusşam'ın merkezinde eski kuyumcular çarşısının arkasında, Abdülvahid el-Miknesi Camii'nin yanında yer alan Nakşibendî soyundan gelenlerin medresesi olarak da bilinen Dübbahâ Medresesinin güney tarafındaki duvarın yanı başına, camii mezarlığına defnedilmiştir(Dernîka, 2009, ss. 75-76). Kabrin bulunduğu yere cami içinden girilmektedir ve kabri ziyarete açıktır.

2. ZİKİR

Lügatte zikir; herhangi bir şeyi anmak, yâd etmek, hatırlatmak, zihinde tutmak, ağzına almak, övmek gibi mânâlara gelmekte olup çoğulu *ezkâr* ve *zükûr*'dur(İbn Manzûr, 1414, s. 308; Zebîdî, 1994, ss. 376-377).

Istilahta zikir ise; Allah'ı anmak, O'nu hatırlamak, O'nu unutmamak, gaflete düşmemek (Râgıb el-İsfahânî, 1412, ss. 328-329), din ve dünya saadetini elde etmek için Allah Teâlâ'nın zât ismini zikrederek vaktini mamur etmek maksadıyla, ya kâmil bir müridten alınarak ya da şeriat ve tarikat âdâbına bağlı kalınarak gerçek mezûnlarından usûlü ve şekliyle öğrenilerek muhtelif esmâ-yı hüsnâyı tesbih ile söylemektir (Âsım Efendi, 1305, ss. 346-347).

Zikir, riyâzetin en önemli esası olup kulun Rabbine yaklaşmasını sağlayan en büyük ibadettir (Kâşânî, 2015, s. 248). Zikir, korku veya sevginin çokluğu sebebiyle gaflet meydanından müşâhede alanına çıkıştır (Cebecioğlu, 2009, s. 728).

Kur'ân-ı Kerim'de zikir kelimesi müştaklarıyla beraber 256 yerde geçmektedir. Kur'ân'da genellikle Allah'ı anmak, Allah'a dille hamd etmek, tesbih ve tekbirle övmek, nimetlerini anmak, kulluğun gereklerini akıl, beden ve mal ile yerine getirmek, namaz kılmak, istiğfarda bulunmak gibi birçok mânâlara gelmektedir (Râgıb el-İsfahânî, 1412, ss. 328-329; Yılmaz, 2011, s. 162).

Allahu Teâla Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde zikri emretmektedir;

“Ey iman edenler! Allah'ı çok zikredin. O'nu sabah akşam tesbih edin” (Ahzâb, 33/40-41).

“(Resûlüm) Kitab'dan sana vahyedileni oku ve namazı dosdoğru/gereğine uygun olarak kıl. Çünkü namaz hayâsızlıktan ve kötü sayılan şeylerden alıkoyar. Allah'i zikretmek elbette en büyük ibadettir” (Ankebût, 29/45).

“Unuttuğun zaman rabbini zikret” (Kehf 18/24).

Zikirle ilgili Peygamberimiz (sav)'inde birçok hadisi şerifi vardır. Hadislerde Peygamberimiz(sav.) zikrin faziletini övmüş Allah'ı zikretmenin çok önemli olduğunu belirtmiştir;

“Allah'ı zikredenle zikretmeyen, diri ile ölü gibidirler” (Buhârî, 2001, Deâvât, 67).

Kudsî hadiste şöyle buyrulmaktadır; *“Ben kulumun bana karşı olan zannı gibiyim o beni zikrettiği vakit ben onunla beraberim. O beni içinden zikrederse bende onu içimden zikrederim. O beni bir topluluk içinde zikrederse ben de onu daha hayırlı bir topluluk içinde zikrederim”* (Buhârî, Tevhid, 15).

“Size amellerin en hayırlısını haber vereyim mi? En hayırlı amel Allah'ı zikretmektir” (Tirmizi, 1998, Deâvât, 6).

“Bir topluluk oturup Allah'ı zikrederse melekler onları kuşatır, rahmet onları kaplar” (Müslim, ty, Zikir, 8).

Âyetlerden ve hadislerden anlaşıldığı üzere zikirten maksat; Allah'ı daima anmak, Allah'ı sürekli hatırd tutarak ruhu gafletten kurtarmak, ruhu saflaştırarak ilahi tecellilere mazhar olmasını sağlamaktır. Zâkir, zikir sayesinde her an ve her yerde Allah'ın huzurunda ve Allah'ın murâkabesi altında olduğunu hiç aklından çıkarmayarak hâl, hareket, tutum ve davranışlarına dikkat ederek rûhî olgunluğa ulaşır ve Allah'ın rızâsını elde etmiş olur (Türer, 2015, s. 110; Yılmaz, 2011, ss. 162-163).

İnsan kötülüğü emreden nefsin ve apaçık düşman olan şeytanın sürekli kuşatması altındadır. Bu düşmanları bertaraf edip yaratılış gayesine uygun bir hayat sürmek için, Allah'la irtibatı her daim canlı tutarak, Allah'la kulun arasına girebilecek engelleri kaldırmak gerekmektedir. Bunu temin etmek için de her halükârda Allah'ı zikretmek, O'nu anmak ve O'nunla beraber olmak gerekmektedir. Konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ; *“(İşte) O (akl-ı selim sahibi) kimseler ayaktayken, otururken, yanları üzere yataırken, Allah'ı zikrederler, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler”* (Âl-i İmrân, 3/191) diye buyurmaktadır.

Kuşeyrî zikir; *“Allah Teâlâ'ya giden yolda kuvvetli bir esastır, hatta Allah'a giden yolda temel şart zikirdir”* demiştir (Kuşeyrî, 2008, s. 221). Âlimler zikri dilin zikri, kalbin zikri ve sırrın zikri şeklinde üçe ayırmışlardır (Cebecioğlu, 2009, s. 728;).

Ervâdî risalelerinde seyr u sülûk yolunda zikrin önemine vurgu yapmış ve açıklamalarda bulunmuştur. Ervâdî, âlemlerin Rabbi olan Allah'ı zikretmeyi tarikatın vaciplerinden biri olarak belirtmiştir (Ervâdî, Bugyetü'l-mürîd, vr. 28b). Ervâdî, zikre vücûbiyet addetmek suretiyle zikrin tarikat eğitiminde ne kadar çok önemli olduğunu vurgulamıştır.

Ervâdî, zikri imanla da ilişkilendirmiş ve izahlarda bulunmuştur. Ervâdî, hakiki imanı elde etmenin ancak itmi'nana ermiş bir nefsin, Hakk'ın razı olduğu kemâl mertebesine ulaşmasıyla olacağını belirtmiştir. Nefsin kemâl mertebesine ulaşmasında kalbden mâsivâyı çıkarmakla olacağını belirtmiş ve kalbden mâsivânın çıkarılmasının da ancak Allah'ı zikretmekle olacağını vurgulamıştır. Eğer sâlikin kalbi mâsivâ sevgisi ile dolarsa selâmetten uzak ve belâyâ dūçâr olacağını belirtmiştir(Ervâdî, *Celbū'l-ibâd*, vr. 8^b). Görüldüğü gibi Ervâdî, zikir sayesinde Allah ile olan irtibatı canlı tutmak suretiyle hakiki imanın elde edileceğini vurgulamıştır.

Ervâdî, zikrin tasavvuf yolunda önemli bir etken olduğunu vurgulayarak, tasavvuf yoluna giren bir sâlikin, hızlı bir şekilde tarikat makamlarını aşip yol almak istiyorsa mutlaka zikre sarılmasının gerekli olduğunu belirtmiştir(Ervâdî, *Celbū'l-ibâd*, vr. 12^b).

Ervâdî, veliliğin yaygınlaşmasını da zikirle irtibatlandırmış, veliliğin artması için inâyet sahibini Allah'ı çok zikretmenin gereğini vurgulamıştır. Zikirten fayda elde etmek için ise zikrin kalbe ve dile ya da sadece kalbe aksetmesi gerektiğini vurgulamış, hakikî zikrin de kalb ile olacağını belirtmiştir. Ervâdî, "*Ben, beni zikredenle beraber olurum*"(Beyhaki, 2003, s. 171) hadisine dikkat çekerek zikrini ihlâsla ve sıklıkla icrâ eden sâlikin de Allah ile beraber olacağını vurgulamıştır(Ervâdî, *Bugyetü'l-mürîd*, vr. 16^b-17^a). Ervâdî, zikirten azami fayda elde etmek için ihlâsla icrâ edilmesinin önemine dikkat çekmiştir.

Ervâdî, özlü ifadelerle zikrin; asl, fer', kemâl ve keyfiyet durumlarından da bahsetmiştir. Zikrin aslının samimiyet, fer'inin sadakat, kemâlinin sâlih amel ve keyfiyetinin ise zikredilen isme göre Allah'tan gelen bir fetih olduğunu belirtmiştir(Ervâdî, *Bugyetü'l-mürîd*, vr. 16^b-17^a).

Tarikatlarda zikir önemli bir yer tutmaktadır. Zikir rastgele yapılan bir hareket değildir. Her tarikat, kendine mahsus zikir şekilleri geliştirmiş, zikirde söylenecek isimleri belirlemiş, zikirle ilgili birtakım âdâb ve erkân ortaya koymuştur. Zikir tek başına yapıldığı gibi toplu olarak da yapılmaktadır.

3. ZİKRİN ÇEŞİTLERİ

Nakşibendilikte, *zikr-i kalbi* olarak bilinen *hafî* zikir tercih edilmiş, *Lafza-i Celâl ve nefy ve isbat zikri* olmak üzere iki çeşit zikirten bahsedilmiştir (Hânî, 1319, ss. 36-52).

3.1. Lafza-i Celâl Zikri

Nakşibendilik geleneğinde silsileyle gelen zikrin kalble yapılan hafî zikir olduğu belirtilmiş ve zikirde aslanan sözün de *ism-i celâl* veyahut *ism-i zat* olarak isimlendirilen "*Allah*" lafzının kalb ile zikredilmesi olarak belirtilmiştir (Hânî, s. 46).

Ervâdî, lafza-i celâl zikri ile irtibatlı olarak, diğer kaynaklarda pek rastlamadığımız *mukaddes isimler* ile zikirten bahsetmiştir. *Lafza-i celâl* olan "*الله*" *Allah* lafzını *ism-i akdes* "en mukaddes isim" olarak belirtmiş (Ervâdî, *Bugyetü'l-mürîd*, vr.17^a) ve *Allah* ism-i şerifi ile "*mukaddes isimler*" diye adlandırdığı, şu isimleri irtibatlandırmıştır: *Yâ Allah Yâ Hû-* يا الله ياهو , *el-Hayy-* الحي , *el-Kayyûm -* القيوم , *el-Vedûd* الودود ve *ed-Dâim* – الدائم (Ervâdî, *Âdâbu'z-zikr*, vr. 40^b).

Ervâdî, zikrin en yücesinin *Esmâ-i mukaddese* ile yapılan zikir olduğunu ve bu isimlerden de en yücesinin *Allah*, *الله* lafzı olduğunu belirtmiştir (*Bugyetü'l-mürîd*, vr.17^a). Ervâdî, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber (sav)'e en yüce isimlerle zikir yapmasını emrettiğini (Enam, 6/91), Esmâ-i mukaddesenin hepsinin Allah'a döndüğünü ve Allah'ın bilinmesinin de o isimlerin bilinmesiyle mümkün olacağını belirtmiş, esmâ-i mukaddese ile yapılan zikir sayesinde hevânın sâkıt olacağına ve Mevlâ'ya muhabbete vesîle olacağına vurgu yapmıştır. Bu zikrin de ancak içinde tevhidin bulunduğu bir kalple mümkün olacağını belirtmiştir (Ervâdî, *Bugyetü'l-mürîd*, vr. 17^b).

Ervâdî, *Allah* lafza-i celâli ile zikrin icrâsını şu şekilde belirtmiştir: Zâkir, abdestli ve kibleye yönelmiş, müteverrik (Sağ ayağı sol ayağın altından çıkararak, sağ kalçayı yere yaymaktır) bir şekilde iki dizinin üstüne oturur, beş, on beş veya yirmi beş defa kalbi ile dili uyum içinde *Esteğfirullah* der.

Sonra kalbiyle; kendisinin günahkâr ve onulmaz bir kusura sahip olduğunu, amellerinden ümitsizliğe kapılarak sâlih amellerinin olmadığını tefekkür eder ve Allah'a tevekkül ederek O'nun fazlına itimat eder. Daha sonra ölümü, ölümün hâllerini, kabri, kabrin hâllerini, sanki ölümün şimdi başına geleceğini, aldığı nefeslerin son nefesler olduğunu düşünür. Sonra Fatıha ve üç İhlâs okur. Sevaplarını tarikat pîrlerinin ruhuna hediye eder. Daha sonra bütün hislerini kalbde toplar. Kalbinin boşluğunda *Allah* lafzının derin mânâsını şöyle tasavvur eder: O, ism-i akdes ile anlaşılan benzeri olmayan bir zâttır. Zâkir kalbini bu derin mânâlarla doldurur. Kalbin derin mânâlarla doldurulması *vukûf-i kalbî* diye isimlendirilir. (**Vukûf-i Kalbî**: Sâlikin bütün duygu ve düşüncelerini kalbe yönlendirerek kalbini kontrol altında tutması, kalbde olan biteni bilmesi, kalbin zikirle meşguliyetini temin etmesi, Allah'tan başka şeylerle ilgisini kesmesi ve zikrederken her an Allah Teâlâ'nın huzurunda olduğunu düşünmesidir (Hânî, 1319, s. 51). Zâkir bütün vakitlerinde zikrin rükünlerini yerine getirir. Daha sonra, *vukûf-i kalbî* ile birlikte kalb diliyle; *İlâhî ente maksûdî ve rıdâke matlûbî*, *Allah'ım benim maksadım sensin ve ben senin rızânı istiyorum* der. Sonrada kalbiyle *Allah, Allah...* demeye başlar. Güç yetirebildiği kadar kalbinden Allah'ın dışındaki düşünceleri (mâsivâyı) boşaltır. Her yüz zikrin arasında kalbiyle *İlâhî ente maksûdî ve rıdâke matlûbî* sözünü tekrar eder (Ervâdî, *Âdâbu'z-zikr*, vr. 40^a-41^b). Görüldüğü gibi Ervâdî, zikri icrâ etmeden önce tefekkürü ve rabıtayı tavsiye ediyor, sonra da zikirde istifade etmek için yapılması gereken davranışları belirtiyor.

Ervâdî, *Esmâ-i Mukaddese* diye adlandırdığı; *Yâ Allah Yâ Hû* - يا الله ياهو , *el-Hayy* - الحي , *el-Kayyûm* - القيوم , *el-Vedûd* - الودود ve *ed-Dâim* - الدائم isimleriyle nasıl zikir yapılacağına dair de şu bilgileri vermiştir;

1. *Yâ Allah Yâ Hû* isimleriyle zikir: Ervâdî, hevâyı yok etmek ve Mevlâ'ya muhabbet beslemek isteyen bir kimsenin günde bin defa, içinde sadece tevhid bulunan bir kalble *Yâ Allah Yâ Hû* zikrini söylemesini belirtmiş ve bu zikri icrâ eden sâlikin de Allah tarafından yakînî kemâl ile rızıklandırılacağını belirtmiştir. Ervâdî, sâlikin *Yâ Allah Yâ Hû* ism-i serifini dilini hareket ettirmeden kalb diliyle zikretmesi neticesinde, bağışlayıcı olan Allah'ın yoluna en yakın noktada olacağını, bu tarikat yolunun Hz. Ebubekir (ra) yolu olduğunu, onun da tarikatı Hz. Peygamber (sav)'den aldığını belirtmiştir (Ervâdî, *Bugyetü'l-mürîd*, vr. 17^b).

2. *el-Hayy* ismi ile zikir: Ervâdî, *Hayy* ism-i şerifini; “Yokluğu ve ölümü mümkün olmayan, bir kusur ve acizliğin başına gelmediği, kendisini ne bir uyuklama ne de bir uykunun tuttuğu hayat sıfatı ile vasıflanmış bir isim” şeklinde açıklamıştır. Ervâdî, bu ismin Allah'a döndüğünü, olanca kemâli ile kusursuz bir kemâle sahip olduğunu, *Hayy* ism-i şerifini bilen bir kimsenin ölmeyen bir zâta tevekkül ettiğini bildirmiş (Ervâdî, *Bugyetü'l-mürîd*, vr. 18^a) ve konuyla ilgili şu âyet-i kerimeyi zikretmiştir; *Hiç ölmeyen, daima diri (Hayy ve Bâkî) olan (Allah'a) güvenip dayan O'nu hamd ile tesbih et* (Furkân 25/58). Ervâdî, bu ve buna benzer isimlerle Allah'ı zikreden kişinin; zihnine sadece Allah'ı getirmesini, Allah'ın haricindeki bütün şeyleri (mâsivâyı) zihninden atmasını vurgulamış ve *Hayy* ism-i şerifinin hastaya okunması ile Allah'ın o kimseye şifa vereceğini belirtmiştir (Ervâdî, *Bugyetü'l-mürîd*, vr. 18^b).

3. *el-Kayyûm* ismi ile zikir: Ervâdî, *Kayyûm* ism-i şerifi ile ilgili olarak; Allah'ın kendi zatıyla kâim olduğunu, başka birisine ihtiyaç duymadığını, hatta bütün mahlûkâtı ikame ettiğini, bu ismi bilen birisinin Allah'a güveneceğini, her şeyi ikame etme hususunda Allah'tan başka hiç kimseyi görmeyeceğini vurgulamıştır. Bir kimsenin de her gün kırk defa; *يا حيُّ يا قيومُ لا إلهَ إلا أنتَ - Ya hayyu, ya kayyum, la ilahe illa ente, Ey daima diri ve yarattıklarını gözetip yöneten (Allah'ım)! Senden başka ilah yoktur* (Taberânî, 1413, s. 275) hadisinde geçtiği gibi zikirde bulunursa kalbinin ölmeyeceğini, sürekli diri kalacağını belirtmiştir (Ervâdî, *Bugyetü'l-mürîd*, vr. 19^a).

4. “el-Vedûd” ismi ile zikir: Ervâdî, *el-Vedûd* ism-i şerifiyle Allah’ı zikreden kullara, Allah’ın sevgisinin ve sevecenliğinin çok olacağını, kullarına nimetlerini bol bol vereceğini, onlardan intikam almaktan sarf-ı nazar edeceğini, onlara hayırlar ulaştıracağını, onlardan zararlı şeyleri def edeceğini belirtmiştir. *el-Vedûd* ism-i şerifini bilen bir kimsenin de Allah’ın sevgisinden başka bütün sevgileri unutacağını, bütün gayretini o sevgiyi elde etmeye harcayacağını, Allah sevgisinin haricinde başka bir sevgiyi yüceltmeyeceğini ve ihtiyaçlarını sadece Allah’tan isteyeceğini belirtmiştir(Ervâdî, *Bugyetü’l-mürîd*, vr. 19^a). Ervâdî, *el-Vedûd* ism-i şerifinin aynı zamanda Allah’ın sevgisine yaklaşmak, ona itaat edip isyan etmemek olduğuna da vurgu yaparak şu âyeti zikretmiştir: “*İman edip sâlih amel işleyenler için Rahmân, (yer ve göktekiler nezdinde, gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır*”(Meryem 19/96). Ervâdî, *el-Vedûd* ism-i şerifi ile ahlaklanan bir kimsenin de birtakım güzellikler doğrultusunda hareket edeceğini belirtmiştir. *el-Vedûd* ism-i şerifini zikreden kimsenin bütün müminlere karşı sevgi besleyeceğini, hatta bu kimsenin bütün mahlukata sevgi besleyeceğini, kâfire iman, isyankara tövbe ve ihsanı, salih kullara rahmana ibadeti ve ibadette sebatı sevdirmek için çaba göstereceğini belirtmiştir(Ervâdî, *Bugyetü’l-mürîd*, vr. 19^a-19^b).

5. “ed-Dâim” ismi ile zikir: Ervâdî, *ed-Dâim* ism-i şerifi ile zikir yaparken; Allah’ın fani olmayan ve ölmeyen bir varlık olduğunu, varlığında bir kopukluk ve bekâsında bir kesiklik olmadığını, onun varlığında adem ve fenânın câiz olmayacağı gibi hususların bilinmesi gereğini belirtmiştir(Ervâdî, *Bugyetü’l-mürîd*, vr. 19^b).

Ervâdî, esmâ-i mukaddese ile ilgili yaptığı izahlardan sonra bu isimler ile zikir yapma hususunda şu kısa açıklamayı yapmıştır: “Allah Teâlâ esmâ-i hüsnâdan hangi isimle zikredilirse zikredilsin, her halükârda bütün hayırlar azamet sahibi yüce Allah’ın zikrinde toplanır”(Ervâdî, *Bugyetü’l-mürîd*, vr. 19^b). Görüldüğü gibi Ervâdî, *Allah* lafza-i celâlinin bütün isimleri câmi olduğuna vurgu yapmıştır. Ervâdî bu kısa izahtan sonra konuyla ilgili olarak şu âyetleri zikretmiştir: *Ey iman edenler! Allah’ı çok zikredin. O’nu, sabah akşam tesbih edin. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O’dur ve (sizin için) bağışlama dileyen de melekleridir. (Allah) mü’minlere çok merhamet edendir*(Ahzâb 33/41-43). *Beni zikredin ki ben de sizi zikredeyim. Bana şükredin, nankörlük etmeyin*(Bakara 2/152).

3.2. Nefy ve İsbât Zikri

Nakşebendî sâdâtından rivâyet edilerek gelen ve kalb ile yapılan zikirlerden biri de *nefy ve isbât* zikridir. Nefy ve isbât zikri “*Lâ ilâhe illallah*”, “*لا اله الا الله*” kelime-i tayyibesi ile yapılan bir zikirdir. Nefy ve isbât zikrinin edepleri de lafza-i celâl zikrinin edepleri gibidir. Lafza-i celâl zikrindeki edeplere riâyet edilerek bu zikir icrâ edilir (Hânî, 1319, s. 48). Nefy ve isbât zikrinin icrâsında söylenen “*Lâ ilâhe illallah*” kelime-i tayyibesi oldukça önem arz etmektedir. Bu sözün önemi ile ilgili Hz. Peygamber (sav); *Bir kimse samimi olarak “Lâ ilâhe illallah” derse cennete girer*, buyurmuştur (Ahmed b. Hanbel, 2001, s. 465). Bir başka hadiste de; *Zikrin en faziletlisi Lâ İlâhe İllâllah’tır*, buyurmuştur (Tirmizi, 1998, Deavât, 9).

Ervâdî, nefy ve isbât zikrinin icrâsından önce letâif zikrinin icrâ edilmesine dikkat çekmiştir. Ervâdî, zikrin nuru omuz hizasına çıkıncaya ve zikir kalpte sürekli hâle gelinceye kadar kalp latîfesinde zikri çokça yapmaya, daha sonra sağ memenin iki parmak altında bulunan ruh latîfesinde zikir yapmaya, zikrin hareketi ruhta yerleştikten sonra sol memenin iki parmak üstünde bulunan sır latîfesinde zikir yapmaya, buradan sağ memenin iki parmak üstünde bulunan hafî latîfesinde zikir yapmaya, sonra göğsün ortasında bulunan ahfâ latîfesinde zikir yapmaya, sonra iki kaşın arasında bulunan nefis latîfesinde zikir yapma ve en sonunda beden latîfesinde zikir yapmaya işaret etmiştir(Ervâdî, *Celbü’l-ibâd*, vr. 7^a-7^b). Ervâdî, nefy ve isbât zikrine başlarken, şu hususlara vurgu yapmıştır: “Nefy ve isbât yoluyla zikir yapacağın zaman, bütün iş ve hareketlerinde Allah Teâlâ’nın sana baktığını, otururken ve ayakta iken Allah’ı zikretmen gerektiğini gönlüne getir. *Lâ ilâhe illallah* kelime-i tayyibesinin mânâsını, yani *Allah’tan başka gerçek bir mâbûdun olmadığını* gönlüne getir” (Ervâdî, *Bugyetü’l-mürîd*, vr. 15^a-15^b). Ervâdî, zikirten iyi bir netice almak için âdetâ zikirten önce bir ön hazırlık yapmayı tavsiye ediyor.

Ervâdî nefy ve isbât zikrinin yapılışını da şu şekilde izah etmiştir: “Nefes tutulur, “*Lâ ilâhe illallah*” kelime-i tayyibesindeki “*lâ*” lafzının nefy mânâsı düşünülerek, dikdörtgen bir çizgi şeklinde göbekten dimağa kadar çekilir. Sonra “*ilâhe*” lafzının mânâsı düşünülerek bir çizgi şeklinde dimağdan sağ omuzun başına kadar çekilir. Sonra “*illâ*” lafzının mânâsı düşünülerek bir çizgi şeklinde omuzun başından kalbin ağzına kadar istisna edilir. Sonra “*Allah*” lafzı azametle kalbin derinliklerine atılır ve “*Lâ ilâhe illallah*” lafzı ile birlikte *Muhammedün Resûlullah* lafzı hayâl edilir. Nefesini serbest bıraktığı anda da kalbiyle ve diliyle “*Îlâhi ente maksûdî ve rîdâke matlûbî*”, “*Allah’ım maksadım sensin ve talep ettiğim de senin rızândır*” diyerek nefy ve isbât zikri icrâ edilir (Ervâdî, *Celbü’l- ibâd*, vr. 7^b-8^b). Görüldüğü gibi Ervâdî, nefy ve isbât zikrinde lafızların söylenmesinden ziyâde, kalbin derinliklerinde ihtiva ettiği mânâyı düşünerek zikretmeyi vurgulamıştır. Zira kalb bu düşüncelerle meşgul olunca mâsivâ sevgisi kalbden uzaklaşmış olacak ve zikirden istenilen maksat hasıl olacaktır.

4. ZİKİR İLE HÂSİL OLAN MAKAMLAR

Ervâdî, *Celbü’l- ibâd* isimli risalesinde, tasavvuf yoluna giren bir sâlikin, tarikat prensiplerine riâyet ederek ihlâslı bir şekilde zikirlerine ve ibadetlerine devam etmesi durumunda on makama ulaşacağından bahsetmiş ve her bir makamı da bir âyetle delilendirilmiştir (Ervâdî, *Celbü’l- ibâd*, vr. 5^b-7^a). Bu makamlar sırasıyla şunlardır;

1. İhsan makamı: Sâlikin ibadet ve zikirler neticesinde ulaştığı ilk makam ihsan makamıdır. Ervâdî, ihsan makamını Cibril hadisinde geçen ihsan kavramı ile ilişkilendirerek bu makamda bulunan sâlike bazı tavsiyeler ve açıklamalar yapmıştır. İhsan makamını; “zikir ve bütün ibadetlerinde Allah Teâlâ’nın seni görüyor olduğunu ve O’nun huzurunda olduğunu düşünmelidir” şeklinde ifade ettikten sonra ihsan hakkında Cibril hasisinde geçen; *İhsan, Allah’a onu görüyormuşsun gibi kulluk etmelidir. Sen onu görmüyorsan da O seni mutlaka görüyor* (Müslim, İmân, 1) hadisini zikrederek bazı açıklamalarda bulunmuştur. Ervâdî, bir kimse Allah’ı görüyor olmayı düşünmeye güç yetiremiyorsa, Allah’ın kendisini görüyor olduğunu ve O’nun görüşünün bütün yönleri kapladığını düşünmesini ve kendisinin de bu görüşün ortasında eriyip küçüldüğünü tahayyül etmesini, öyle ki kendi vücudundan bir eser kalmayınca kadar Allah’a ibadete devam etmesini vurgulamıştır. Ervâdî, bu düşünceleri daha da ileri götürmeyi, bir şeyle alâkalı olmayan, aslen keyfiyetsiz ve kısımlara bölünüp de değişikliğe uğramayan Allah’ın sırf birlik nuru içinde olduğunu tahayyül etmeyi, *Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah’ındır. Allah’ın (ilim ve kudreti) her şeyi (çepeçevre) kuşatır* (Nisa 4/126) âyetinde olduğu gibi; Allah’ın bütün cismânî ve rûhânî şeyleri kuşattığını zihinde tutmayı tavsiye etmiştir. Ervâdî, daha sonra bir şeye benzemekte misli olmayan, keyfiyetten münezze, nerede olurlarsa olsunlar kullarını gören ve onlarla beraber olan yüce zâtın müşâhedesi altında ilerlemeyi tavsiye etmiş (Ervâdî, *Celbü’l- ibâd*, vr. 5^b) ve konuyla ilgili; *Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir. Allah (bütün) yaptıklarınızı hakkıyla görür* (Hadîd 57/4) âyetini zikretmiştir.

Ervâdî, tasavvufta önemli bir yer teşkil eden ihsana vurgu yaparak, kulların bütün hal ve hareketlerini bu doğrultu yapmalarını, her an Allah’ın murakabesi altında olduklarını tahayyül etmelerini ve ömürlerini bu murakabe altında geçirmelerini tavsiye etmiştir.

2. Ehadiyyet makamı: Sâlikin ihsan makamından sonra yükseldiği ikinci makam Ehadiyyet makamıdır. Ervâdî, bu makamı Esmâ-i Hüsnâ’dan; “Varlığının sona ermesi ve yok olması düşünülemeyen, varlığı ebedî olan” mânâlarına gelen *el-Bakî* (Cevziyye, 2007, ss. 50-51) ismi şerifi ve “Her varlığın Allah’a muhtaç olduğu, Allah’ın hiçbir şeye muhtaç olmadığı, başvurulup yardım istenilecek tek varlığın Allah’ın kendisi olduğu” mânâsına gelen *es-Samed* (Cevziyye, 2007, ss. 225-226) ismi şerifleriyle irtibatlandırmış ve delil olarak da İhlas suresini zikretmiştir (Ervâdî, *Celbü’l- ibâd*, vr. 5^a); *De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur* (İhlas 112/1-4). Görüldüğü gibi Ervâdî, bu makamda tevhid akidesini vurgulamıştır.

3. Akrobiyyet makamı: Sâlikin Ehadiyyet makamından sonra yükseldiği üçüncü makam Akrobiyyet makamıdır. Ervâdî, bu makamla ilgili olarak “Allah’ın insana iki yanındaki nefsinden daha yakın olduğunu” vurgulamış ve delil olarak da *Biz ona şah damarından daha yakınız*(Kaf 50/16) âyetini zikretmiştir(Ervâdî, *Celbü’l- ibâd*, vr. 5^b). Sâlikin bu makamda zikir ve riyâzetle Allah’a iyice yaklaştığı görülmektedir.

4. Basariyyet makamı: Sâlikin Akrobiyyet makamından sonra yükseldiği dördüncü makam Basariyyet makamıdır. Ervâdî, bu makamla ilgili olarak; Allah Teâlâ’nın kulunun bütün hareket ve sükûnetinde, takdir ettiği şeylerinde, kuluna yakınlığı ile beraber nazar ediyor olmasıdır. Bunun delili de *Gözler O’nu idrak edip göremez. O ise bütün gözleri görür*(Enâm 6/103) âyetidir (Ervâdî, *Celbü’l- ibâd*, vr. 5^b). Sâlik bu makamda ihsan makamında olduğu gibi, yaptığı her hareket ve davranışının Allah tarafından gözetlendiğini düşünerek hareket etmeye özen göstermelidir.

5. İlmiyyet makamı: Sâlikin Basariyyet makamından sonra yükseldiği beşinci makam İlmiyyet makamıdır. Ervâdî, bu makamda ki sâlikin, kalbini her türlü kötü düşüncelerden koruyabilmesi için Allah’ın her an kalpte olanları bildiğini vurgulayarak; *Allah kalblerde olan her şeyi hakkıyla bilendir*(Al-i İmran 3/154) âyetini delil olarak getirmiştir(Ervâdî, *Celbü’l- ibâd*, vr. 5^b-6^a). Sâlik, Allah’ın ilim sıfatıyla gizli açık her şeyi bildiğini düşünerek, kötü düşüncelere sebep olabilecek faaliyetlerden uzak durmalıdır.

6. Fâiliyyet makamı: Sâlikin İlmiyyet makamından sonra yükseldiği altıncı makam Fâiliyyet makamıdır. Ervâdî bu makamdaki sâlikin gerek refah gerekse sıkıntılı hâllerinde ki fillerinin, Allah Teâlâ’nın filleri olduğunu, gerçek fâilin Allah olduğunu düşünerek hareket etmesini, bu şekilde hareket ettiği zaman Allah’ın rızâsını elde edeceğini vurgulamış ve bu makamla ilgili; *O Allah her dilediğini mutlaka yapandır* (Bürûc 85/16) âyetini delil getirmiştir(Ervâdî, *Celbü’l- ibâd*, vr. 5^b-6^a). Görüldüğü gibi Ervâdî, gerçek failin Allah olduğunu, kulların fillerinin yok hükmünde olduğunu vurgulamak suretiyle bir nevi vahdet-i vücûd düşüncesine atıfta bulunmuştur.

7. Melikiyyet makamı: Sâlikin Fâiliyyet makamından sonra yükseldiği yedinci makam Melikiyyet makamıdır. Ervâdî, bu makamdaki sâlikin; mâliki olduğunu sandığı mülkün gerçekte Allah’ın mülklerinden bir mülk olduğunu, O’nun mülkünde O’na karşı gelmemesini, mülkünün bütün işlerini O’na teslim etmesini ve bütün hâllerinde O’na tevekkül etmesinin gerekli olduğunu vurgulamış ve; *Gökleri ve yeri hak (ve hikmet) ile yaratan O’dur. “Ol” dediği gün (her şey o anda) olur... O’nun sözü haktır. Sûra üfürüldüğü gün (bütün) mülk (ve hükümlerlik) O’nundur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O, mutlak hüküm (ve hikmet) sahibidir, her şeyden hakkıyla haberi olandır*(En’âm 6/73) âyetini delil getirmiştir (Ervâdî, *Celbü’l- ibâd*, vr. 6^a). Görüldüğü gibi Ervâdî, bu makamda olan sâlikin sahip olduğunu zannettiği bütün mülklerin ve nimetlerin gerçek sahibinin Allah Teâlâ olduğunu dolayısıyla O’na karşı gelmeden, kulluk borcunun gereği olarak verdiği nimetlere şükretmenin gereğini vurgulamıştır.

8. Hayatiyyet makamı: Sâlikin Melikiyyet makamından sonra yükseldiği sekizinci makam Hayatiyyet makamıdır. Ervâdî, bu makamda bulunan sâlikin; ebedî hayatın yalnız kâinatın yaratıcısı Allah’a ait olduğunu, kendisinin bir hiç hükmünde olduğunu, Allah’ın sıfatı ile kendi sıfatını yok ettiğini, kendi zâtının O’nun zâtında yok olduğunu idrak ederek bütün işlerini el-Hayy ve el-Kayyûm olan Allah’a bırakması gerektiğini vurgulamış ve konu ile ilgili; *O, daima diridir. Hiçbir tanrı yoktur, ancak O (Allah) vardır. Dini yalnız O’na has kılın ve ihlâslı kimseler olarak O’na yalvarın. Hamd (sadece) âlemlerin Rabbi olan Allah’adır* (Mü’min 40/65) âyetini delil getirmiştir(Ervâdî, *Celbü’l- ibâd*, vr. 6^a). Ervâdî, bu makamda ebedî hayatın Allah’a ait olduğunu, kulun hayatının Allah’ın hayatının yanında bir hiç olduğunu, Allah’ın zâtında yok olduğuna dikkat çekmiş ve sâlikin bu düşünceler doğrultusunda hareket etmesini vurgulamıştır.

9. Mahbûbiyyet makamı: Sâlikin Hayatiyyet makamından sonra nafile ibadetleri çokça yapmak suretiyle yükseldiği dokuzuncu makam Mahbûbiyyet makamıdır. Ervâdî, bu makamda bulunan sâlikin Allah'ın muhabbetine ancak nafile ibadetlerle yaklaşacağını vurgulamış ve farzların haricinde yapılan nafile ibadetlerin çok önemli olduğunu şu kutsî hadis ile belirtmiştir; *Kulum bana nâfile ibadetlerle yaklaşmaya devam eder, ta ki ben o kulumu severim* (Buhârî, “Rikak” 38). Ervâdî, nafilelerle Allah'a yaklaşmayı, Allah'ın kuluna muhabbetinin sebebi olarak görmüştür (Ervâdî, *Celbü'l- ibâd*, vr. 6^a-6^b). Ervâdî, muhabbetin hasıl olması ile ilgili olarak da şu âyeti zikretmiştir; *Allah onları sever, onlar da O'nu sever* (Maide 5/54). Yüce Allah cinleri ve insanları kendisine ibadet etmeleri için yarattığına göre Allah ile kul arasında muhabbetin sağlanması için ibadet önem arz etmektedir. Bu muhabbeti daha da ilerletmek ve Allah tarafından seilmek için farzların yanında nafile ibadetler yapmakta kul için oldukça önem arz etmektedir.

10. Tevhid-i şühûd makamı: Sâlikin mahbûbiyyet makamından sonra yükseldiği onuncu makam tevhid-i şühûd makamıdır. Ervâdî, bu makamı sâlikin nereye yönelirse yönelsin basiret gözü ile Allah Teâlâ'yı görmeye başladığı bir makam olarak belirtmiş ve Sıddîk-ı A'zam Hz. Ebu Bekir (ra)'in; *Hiçbir şey görmedim ki ondan evvel Allah Teâlâ'yı görmüş olmayayım* sözü ile konuya açıklık getirmiştir (Ervâdî, *Celbü'l- ibâd*, vr. 6^b). Ervâdî, bu makamlarla ilgili olarak ise şu âyeti delil getirmiştir; *Doğuda batıda Allah'ındır. Nereye dönerseniz dönün, orada Allah'a dönmüş olursunuz* (Bakara, 2/115). Sâlikin çaba ve gayretiyle ulaştığı bu makam en yüce makamlardan biri olarak görülmektedir. Sâlik bu makamda kesrette vahdeti görmeye başlamıştır. Sâlik baktığı her yerde Allah'ı görmeye başlamıştır.

Ervâdî, yukarıda sıraladığımız on makamı saydıktan sonra, bu makamlara ulaşmanın kolay olamayacağına, bir yol ve yöntem dahilinde gayret göstermek suretiyle gerçekleşeceğine dikkat çekmek için oldukça önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Ervâdî, sâlikin tarikat yolundaki engelleri kat edip bu makamlara ulaşması ve tahkik ehli olması için yerine getirmesi gereken vazifeleri şu şekilde belirtmiştir: “Sâlik, mutlaka ilmiyle âmil, nefsin; hilelerini, âfetlerini ve rezilliklerini bilen, kâmil bir mürşidin yanında manevî eğitim görmesi gerekir” (Ervâdî, *Celbü'l- ibâd*, vr. 6^b).

Görüldüğü gibi Ervâdî, bu yolda tek başına ilerlemenin kolay olmayacağını belirtmiştir. Zira sâlik bu yolda ilerlerken nefsin ve dünyanın her türlü hilelerine, kötülüklerine ve tuzaklarına maruz kalacaktır. Tek başına bu kötülüklerle mücadele etmesi de kolay olmayacaktır. Dolayısıyla nefsin ve dünyanın her türlü entrikalarını bilen kâmil bir mürşidin yanında seyr u sülûkunu yapması, bu engelleri kat etmede sâlike kolaylık sağlayacak ve vuslata ulaşmasını temin edecektir.

5. ZİKRİN EDEPLERİ

Yapılan zikirden iyi bir netice almak ve Allah'la irtibatı her daim canlı tutmak için bazı edepelere riâyet etmek gerekmektedir. Ervâdî gerek zikirten önce, gerek zikir esnasında, gerekse zikirten sonra Nakşebendî büyükleri indinde riâyet edilmesi gereken zikir edepelerinden bahsetmiştir (Ervâdî, *Âdâbu'z-zikr*, vr. 41^b-42^a).

5.1. Zikirden Önce Uyulması Gereken Edepler

Mürid zikre başlamadan önce hal, hareket, tutum ve davranışlarına dikkat ederek kendisini mânevî olarak zikre hazırlarsa, matlup olan maksada daha çabuk ulaşacaktır. Bu edepelerden bazıları şunlardır:

1. Mürid zikre başlamadan önce kendisinin günahkâr, kusurlu ve sâlih amellerden yoksun olduğunu kalbine getirmelidir. Daha sonra ölümü, ölümün hâllerini, kabri, kabrin hâllerini ve sanki aldığı nefesler son nefesiymiş gibi düşünerek tövbe ve istiğfar etmelidir.
2. Mürid zikirten önce gusül veya abdest almalıdır. Elbisesinin temizliğine dikkat etmeli, yüzüne ve elbisesine güzel kokular sürmelidir.

3. Mürid zikre başlamadan önce sıdk hâlinin gerçekleşmesi için sükûnet ve sükût içinde olmalıdır. Tefekkür ederek kalbini, “Allah, Allah....” zikriyle meşgul etmelidir.
4. Mürid zikre başlamadan önce şeyhinin suretini ve rûhâniyetini düşünerek râbîta yapmalıdır. Mânevî bir feyzin iki kaşının arasından üzerine taşıdığı düşünerek onun himmetinden yardım istemelidir.
5. Mürid şeyhinden gördüğü bütün himmet ve yardımlarını, Resûlullah (sav)’ın vasıtasıyla geldiğini bilmelidir (Ervâdî, *Âdâbu’z-zikr*, vr. 40^b-41^a; *Bugyetü’l-mürid*, vr. 15^a-15^b).

5.2. Zikir Anında Uyulması Gereken Edepler

Zikir ibadetinin daha verimli olması için zikrin icrâsı ânında da birtakım edeplere riâyet etmek, zikri daha verimli hâle getirecektir. Bu edeplerden bazıları şunlardır:

1. Mürid temiz bir yerde, aynen namazda oturduğu gibi oturmalıdır.
2. Mürid kıbleye dönerek ellerini dizlerinin üzerine koymalıdır. Eğer cemaat hâlinde zikredilecekse halka şeklinde oturulması uygun görülmüştür.
3. Mürid, elbisesini, vücudunu ve zikir meclisini güzel kokularla hoş bir hâle getirmelidir.
4. Müridin giydiği elbise helâl ve temiz olmalıdır.
5. Mürid, zikir için tenha ve çok aydınlık olmayan bir yer tercih etmelidir.
6. Mürid, zikir esnasında zâhirî duygu yollarının kapanıp, kalb duygularının açılması için gözlerini kapatmalıdır.
7. Mürid, zikir esnasında şeyhinin suretini ve rûhâniyetini iki gözü ortasında hayâl ve tasavvur etmelidir.
8. Mürid, doğru ve dürüst olmalıdır. Açıkta da gizlide de hep aynı olmalıdır.
9. Mürid, ihlâslı olmalı ve kötülüğe sebebiyet verecek alışkanlıklardan uzak durmalıdır. Kalbine gelen düşünceleri gerek iyi olsun gerek kötü olsun şeyhinden gizlememelidir. Dinin yasakladığı hususlar hariç, mürid ile şeyh arasında gizli bir şey olmamalıdır.
10. Mürid, şeyhinin kendisine telkin ettiği ve uygun gördüğü zikri çekmelidir.
11. Mürid, çektiği zikrin mânâsını kalbine getirmeli ve zikrin mânâsını düşünmelidir.
12. Mürid, zikir esnasında zikrin kalbe tesir etmesi için Allah’tan başka her şeyi kalbinden çıkarmalıdır (Ervâdî, *Âdâbü’z-zikr*, vr. 40a-41a; Hânî, s. 47).

5.3. Zikir Haricinde Uyulması Gereken Edepler

Yapılan zikrin tesirinin kalıcı olması ve etkisini devam ettirmesi için de bazı edeplere riâyet etmek gerekmektedir. Ervâdî, bu edepleri şu şekilde sıralamıştır:

1. Sürekli abdestli olmaya dikkat etmek,
2. İşrâk, duhâ, evvâbîn ve teheccüd gibi nâfile namazları kılmak,
3. Cemaatle namaz kılmayı ve beş vakit farz namazların öncesinde ve sonrasında kılınan revâtib sünnetleri terk etmemek,
4. İki doğuşun arasını, yani fecir ile güneşin bir mızrak kadar yükseldiği zaman dilimini zikir ile ihyâ etmek,
5. Akşam namazı ile yatsı namazı arasını zikirle ihyâ etmek ve râbîtaya önem vermek.
6. Dört mezhebin görüşleri doğrultusunda; şeriata ittiba etmek, gücü yettiği ölçüde sünnet-i seniyyeye uymak, bidatları terk etmek, nefsin bozgunculuğunu ve kötülüğünü düşünerek mutlak anlamda tövbe ve istiğfar etmek, nerede olursa olsun kalbini şeyhinin kalbine bağlamak,
7. Allah’ın verdiği dünya nimetlerine şükretmek, fazladan bir şey istememek, temiz ve helal yiyecekler yemek (Ervâdî, *Âdâbü’z-zikr*, vr. 42^a-43^a).

Görüldüğü gibi Ervâdî, zikrin mânevî etkisinin kalıcı olması için farzlar ile birlikte nâfile ibadetlerin önemine vurgu yapmış, her fırsatta dile getirdiği gibi dört mezhebin görüşleri doğrultusunda hareket etmeyi, sünnete tabi olmayı ve bidatları terk etmeyi tavsiye etmiştir.

6. ZIKRİN FAZİLETLERİ

Âyet ve hadislerde övülen, tasavvuf erbâbı tarafından tarikatların üssü'l-esâsı olarak kabul edilen zikrin (Yılmaz, 2011, s. 163) pek çok faziletleri vardır. Zikrin faziletlerinden genişçe bahseden İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Vâbilü's-sayyib mine'l-kelimi't-tayyib* isimli eserinde zikrin yüzden fazla faziletinden bahsetmiş ve açıklamalarda bulunmuştur (Cevziyye, 1999, ss. 41-82). Zikrin faziletlerinden bazıları şunlardır;

1. Zikir, şeytanın belini kırar onu uzaklaştırır ve kovar.
2. Zikir, Allah'ı razı eder. Gam keder üzüntü ve tasayı kalpten tamamen giderir.
3. Zikir, kalbe ferahlık sevinç ve sürur getirir, kalbi ve bedeni kuvvetlendirir.
4. Zikir, kalbi ve yüzü parlatır.
5. Zikir, rızkın bol ve bereketli olmasını sağlar.
6. Zikir, zikredeni heybet tatlılık ve parlaklığa büründürür.
7. Zikir, zikreden kimseye muhabbeti kazandırır.
8. Zikir, zikreden kimseye murakabe duygusunu kazandırır bu duyguya sahip olan kul Allah Teâlâ'nın kendisini gözetlediğini hisseder ve sonunda ihsan mertebesine yükselerek Allah'ı görüyormuşçasına O'na ibadet eder.
9. Zikir, zikreden kimseye Allah'a dönmeyi ve O'na yönelmeyi kazandırır.
10. Zikir, zikreden kimseye büyük bir mârifet kapısı açar arttıkça mârifeti yani Allah'ı tanınması da onunla orantılı bir şekilde artar.
11. Zikir, zikreden kimseye rabbinden korkmayı ve Allah'ı yüceltip tazimde bulunmayı kazandırır.
12. Zikir, Allah Teâlâ'nın kulu anmasını sağlar, *Siz Beni anın ki, Ben de sizi anayım*(Bakara, 2152) âyetinde olduğu gibi.
13. Zikir, kalbe hayat kazandırır.
14. Zikir, kalbin ve ruhun gıdasıdır.
15. Zikir, kalbin cılasıdır, onun pasını giderir ve onu parlatır.
16. Zikir, hataları siler ve ortadan kaldırır.
17. Zikir, kul ile Rabbi arasındaki yabancılığı ortadan kaldırır. Kul genişlik ve kolaylık zamanlarında Allah Teâlâ'yı zikretmekle kendisini Allah'a tanıttığı zaman zorluk zamanlarında da Allah onu tanır.
18. Zikir, kulu Allah Teâlâ'nın azabından kurtarır.
19. Zikir, insanın dilinin gıybet, dedikodu, yalan, kötü söz ve bâtil şeylerle meşgul olmamasını sağlar.
20. Zikir, meclisleri meleklerin bulunduğu meclislerdir. Gaflet ve boş sözlerin konuşulduğu meclisler ise şeytanların bulunduğu meclislerdir.
21. Zikir, kulu kıyamet gününde pişmanlık ve üzüntüden emin kılar.
22. Zikir, ibadetlerin en yücresi ve en faziletlisi olduğu halde en hafifidir.
23. Zikir, cennetin ağaçlarını teşkil eder, zikirden dolayı verilecek Allah Teâlâ'nın fazlı ve bağışı diğer amellerden hiçbirisi için verilmemiştir.
24. Zikir, hem dünyada, hem kabirde, hem de kıyamet gününde zikreden kimsenin nuru olur.
25. Zikir, ayrı ve dağınık olanı bir araya toplar, toplu olanı dağıtır, uzak olanı yakınlaştırır ve yakın olanı uzaklaştırır.
26. Zikir hâlinde olan kimse, zikrettiği zâta yakın olur, zikrettiği zâta O'nunla beraber olur. *Muhakkak ki Allah takva sahipleri ile beraberdir* (Nahl 16/128) âyetinde olduğu gibi.
27. Zikir, şükürün başıdır. Takva sahipleri arasında Allah katında en değerli olanlar, dilleri sürekli Allah Teâlâ'yı zikretmekle ıslak olanlardır. Allah Teâlâ'yı zikretmeyen bir kul ona hakkıyla şükür edemez.
28. Zikir, kalbin katılığını giderir.

29. Zikir, kalbin şifası ve ilacı, gaflet ise kalbin hastalığıdır. Allah'la dost olmanın başı zikirdir.
30. Zikir, Allah'ın nimetlerini cezbedici, azabını ve musibetlerini de def edicidir.
31. Zikir meclisleri, meleklerin de hazır bulunduğu meclislerdir. Melekler zikir meclislerinin haricinde hiçbir mekânda hazır bulunmazlar(Cevziyye, 1999, ss. 41-82).
Zâkir, zikir anında bu faziletleri de düşünürse, zikirden istenen neticeyi elde etmesine fayda sağlayacaktır.

7. SONUÇ

Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî, Nakşibendî-Hâlidîlik kolunu tesis eden Mevlana Hâlid'in sonuncu halifesidir. Aynı zamanda halifeliğin yayılmasında büyük katkıları olan Ahmed Ziyaeddin Gümüşhânevî'nin de hocasıdır. Ervâdî, Nakşibendî-Hâlidî tarikatı usul ve erkânına göre irşat faaliyetlerinde bulunmuştur. Çok sayıda eser telif eden Ervâdî, eserlerinde tasavvufla ilgili birçok konuyu ele almıştır. Zikir konusu ile ilgili geniş açıklamalarda bulunmuştur.

Ervâdî, zikrin önemi üzerinde durmuş, Allah Teâlâ'yı zikretmeyi tarikatın vaciplerinden biri olarak kabul etmiştir. Hakiki imanı elde etmenin ancak huzura ermiş bir nefis ile kalbden Allah'ın haricindeki bütün şeyleri çıkarmakla (mâsivâyı) mümkün olacağını, kalbden mâsivânın çıkarılmasının da ancak Allah'ı zikretmekle mümkün olacağını vurgulamıştır.

Ervâdî, risalelerinde hangi lafızlarla zikir edileceğini belirterek sâlikin; bütün duygu ve düşüncelerini kalbe yönlendirmesini, kalbini kontrol altında tutmasını, kalbde olan biteni bilmesini, kalbini zikirle meşgul etmesini, Allah'tan başka şeylerle ilgisini kesmesini vurgulamıştır.

Ervâdî, kul için zikrin çok önemli olduğunu belirtmiş, zikir layıkıyla yapılırsa birtakım güzel makamlara ulaşmaya vesile olacağını belirtmiştir. Zikir sayesinde tasavvufta önemli bir makam olan ihsan makamına ulaşılacağını, daha sonra Ehadiyyet makamına ulaşacağını, bu yolda; Akabriyyet, Basariyyet, İlmiyyet gibi makamları geçerek Tevhid-i Şuhûd makamına ulaşabileceğini belirtmiştir.

Ervâdî, zikirden istenilen maksadın hâsıl olması için adap erkânına riayet ederek zikir yapılması gerektiğini vurgulamış ve uyulması gereken edeplerden bahsetmiştir.

8. KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, E. A. A. b M. eş-Şeybani. (2001). *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel* (28). thk. Şuayb el-Arnaut, Müessesetü'r-Risâle.

Âsım Efendi, M. (1305). *Kâmûs Tercümesi*.

Beyhaki, E. B. A. b. el-H. b. A. (2003). *Es-Sünenü'l-kübra*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Buhârî, E. A. M. b. İ. b. İ. (2001). *Sahihu'l-Buhârî*. Dâru Tavki'n-Necât.

Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü* (40). Ağaç Kitabevi Yayınları.

Cevziyye, İ. K. (1999). *El-Vâbilü's-sayyib mine'l-kelimi't-tayyib*. Daru'l-Hadis.

Cevziyye, İ. K. (2007). *El-Esmaü'l-Hüsna* (M. Ali Kara, H. Akın, & M. Korkmaz, Çev.).

Polen Yayınları.

Çınar, N. (2019). *Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufi Görüşleri*.

Basılmamış Doktora Tezi.

Dernîka, M. A. (2009). *Et-Tarîkatü'n-Nakşibendiyye ve e'lâmüha*. Elmüessesetü'l-Hadîsetü lil-Kitab.

Ervâdî, A. b. S. (t.y.). *Âdâbu'z-zikir li'n-Nakşibendiyye*. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Ef. nr. 3071

Ervâdî, A. b. S. (t.y.). *Buğyetü'l-mürîdî'l-me'hûze min kelâmi ehli't-tevhîd*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Ef. nr. 3071.

- Ervâdî, A. b. S. (t.y.). *Celbû'l-ibâd ilâ tarîki'r-reşâd*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Ef. nr. 3071.
- Hânî, M. b. A. (1319). *El-Behcetü's-seniyye fî âdâbi't- tarîkati'l-aliyyeti'l-Hâlidîyyeti'n-Nakşbendiyye*. el-Matbaatü'l-Meymeniyye.
- İbn Manzûr, E.-F. M. b. M. b. A. el-Ensârî. (1414). *Lisanü'l-Arab*. Dâru Sadır.
- Kâşânî, A. (2015). *Tasavvuf sözlüğü = Letaifu'l-alam fî işarati ehli'l-ilham*. (E. Demirli, Çev.; 440). İz Yayıncılık.
- Kevserî, M. Z. (2000). *İrgâmü'l-merîd fî şerhi'n-nazmi'l-atîd li-tevessülü'l-mürîd*. el-Mektebetü'l- Ezheriyye.
- Kuşeyrî, A. (2008). *Er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fî ilmi't-tasavvuf*. el-Mektebetü'l-Asriyye.
- Müslim, E.-H. el-Kuşeyrî en-Nisaburi. (ty.). *Sahih-i Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabiyye,.
- Râgıb el-İsfahânî, E.-K. H. b. M. b. M. (1412). *El-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân*. Daru'l-Kalem.
- Taberânî, E.-K. M.-D. S. b. A. b. E. (1413). *Kitâbü'd-Dua li't- Taberânî*. Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye.
- Tirmizi, E. İ. M. b. İ. b. S. es-Sülemi. (1998). *Sünenü't-Tirmizî* (C. 4). Dâru'l-Mağribi'l-İslâmî.
- Trablûsî, F. b. F. (1427). *Nüzhetü'n-nâzırîn ve ka'bet'ül-aşîkîn fî ensâbi ve ahvâli ve esânîdi evliyâ-i trablusu's-sâlihîn*. Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- Türer, O. (2015). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. Ataç Yayınları.
- Yılmaz, H. K. (2011). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Ve Tarikatlar*. Ensar Neşriyat.
- Zebîdî, E.-F. M. M. b. M. b. M. (1994). *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. Dârü'l-Hidaye.